

MIRJANA SANADER, DOMAGOJ TONČINIĆ, ZRINKA ŠIMIĆ-KANAET, SANJA IVČEVIĆ, ZRINKA BULJEVIĆ, TOMISLAV ŠEPAROVIĆ, INA MILOGLAV, *TILURIUM IV. ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA 2007. – 2010. GODINE*

Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za arheologiju, FF Press, 2017., 393 str.

Rimski legijski logor *Tilurium* (selo Gardun poviše Trilja) predmet je sustavnih arheoloških istraživanja još od 1997. godine, a do danas je na tu temu objavljen popriličan broj znanstvenih radova te monografija u kojima se detaljno prikazuju rezultati višegodišnjih etapa arheoloških istraživanja. Tako monografija *Tilurium IV. Arheološka istraživanja 2007. – 2010. godine* predstavlja, kako i sam naslov kaže, već četvrtu monografiju o istraživanjima toga bogatog arheološkog lokaliteta.¹

Knjiga sveukupno sadrži 393 stranice, s brojnim fotografijama, crtežima i ostalim slikovnim priložima, a podijeljena je u osam poglavlja, koje potpisuju ovi autori: Mirjana Sanader, Domagoj Tončinić, Zrinka Šimić-Kanaet, Sanja Ivčević, Zrinka Buljević, Tomislav Šeparović, Ina Miloglav, dok je poseban prilog napisao i Goran Skelac.

Tako uvodno poglavlje (str. 13-14) potpisuje voditeljica istraživanja – Mirjana Sanader, a u njemu je priložen osnovni pregled sadržaja monografije te su i poimence navedeni svi suradnici koji su sudjelovali u arheološkim istraživanjima i obradi materijala.

U drugom se poglavlju (str. 15-56) detaljno opisuju tijek i metodologija istraživanja 2007. – 2010. godine. Riječ je o poglavlju koje potpisuju Mirjana Sanader

¹ U prethodno objavljenim monografijama obrađeni su rezultati istraživanja od 1997. do 2006. godine: (1) M. Sanader, *Tilurium I. Istraživanja – Forschungen 1997.-2001*, Zagreb: Arheološki zavod Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Golden marketing, 2003.; (2) Z. Šimić-Kanaet, *Tilurium II. Keramika 1997. - 2006.*, Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, Arheološki zavod Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 2010.; (3) M. Sanader, D. Tončinić, Z. Buljević, S. Ivčević, T. Šeparović, *Tilurium III. Istraživanja 2002.-2006. godine*, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za arheologiju, 2014.

i Domagoj Tončinić, a ono je podijeljeno u četiri zasebna dijela, u kojima su posebno prikazane okolnosti i tijek istraživanja u 2007. (str. 15-22), 2008. (str. 23-40), 2009. (str. 40-48) te 2010. godini (str. 48-52), uz zaključak kojim je sumiran cijeli istraživački pothvat (str. 52-55). Poglavlje je iznimno dobro popraćeno fotografijama te ostalim slikovnim priložima, čime su razni aspekti istraživanja izvrsno predočeni čitatelju.

Treće poglavlje (str. 59-76) potpisuje Ina Miloglav, a u njemu je detaljno prezentiran pregled korištenih dokumentacijskih tehnika, poput ručnog crtanja, trodimenzionalnog bilježenja podataka, fotogrametrijskih metoda, platformi za snimanje te fotogrametrijskih 3D modela.

Četvrto poglavlje posvećeno je daleko najbrojnijoj vrsti arheološkog materijala – keramičkim nalazima – koje i ovaj put iscrpno obrađuje Zrinka Šimić-Kanaet (str. 77-173). Kao što je autorica načinila i u prethodnim monografijama o Tiluriju,² keramički su nalazi podijeljeni u više skupina: stolno posuđe (*terra sigillata*, keramika tankih stjenki, vrčevi), kuhinjska keramika (importirana, lokalna), posude za pripremanje i čuvanje namirnica (tarionici, doliji, amfore) te keramika posebne namjene. Uz to, posebno su obrađene i keramičke svjetiljke te je kroz četiri tablice i tri grafikona prikazana i detaljna statistička analiza svih keramičkih nalaza. Tekst prati bogati katalog (str. 97-137) s 33 table na kojima je sveukupno prikazan 261 crtež raznih keramičkih nalaza.

Peto je poglavlje posvećeno staklenom inventaru (str. 175-238), a potpisuje ga Zrinka Buljević. Budući da je autorica obradila i stakleni materijal iz prošlih istraživačkih etapa,³ u samom uvodu (str. 175-177) navodi da objavljeni nalazi predstavljaju standardni tilurijski stakleni repertoar, no posebno ističe pronalazak staklene falere s očuvanim prikazom cara Tiberija i njegova sina Druza Mlađeg (kat. br. 178). Ističe i ostale staklene nalaze koji se prvi put susreću među nalazima iz Tilurija, među kojima posebno valja spomenuti nalaze fragmentiranoga prozorskog stakla. U katalogu (str. 181-217) sveukupno su obrađena 204 staklena ulomka, prikazana na 12 tabli s crtežima u boji.

² Usp. Z. Šimić-Kanaet, Keramika, u: M. Sanader (ur.), *Tilurium I. Istraživanja – Forschungen 1997.-2001*, Zagreb 2003., str. 109-188; Z. Šimić-Kanaet, *Tilurium II. Keramika 1997. - 2006.*, Zagreb, 2010.

³ Usp. Z. Buljević, Stakleni inventar, u: M. Sanader (ur.), *Tilurium I. Istraživanja – Forschungen 1997.-2001*, Zagreb 2003., str. 271-356; Z. Buljević, Stakleni inventar, u: M. Sanader (ur.), *Tilurium III. Istraživanja 2002.-2006. godine*, Zagreb, 2014., str. 225-291.

Šesto poglavlje potpisuje Sanja Ivčević, a u njemu su obrađeni metalni nalazi (str. 239-358).⁴ Poglavlje je podijeljeno na devet glavnih dijelova u kojima je obrađeno oružje (piramidalni vrhovi, vrhovi strijela, petice koplja, oštrica mača), zaštitna vojnička oprema (dijelovi štita i oklopa), osobna oprema vojnika (dijelovi pojasa i vojničke pregače, zakovice za izradu kaliga), konjska oprema (privjesci konjske orme, spojna kuka, zvono), ostala oprema (gumbi s ušicama), dijelovi nošnje (fibule, dvodijelne kopčice za odjeću), kućni inventar (cjedila, nožice posuda, igle za šivanje, karike), medicinski instrumenti (medicinske sonde) te razni alati (igle za izradu ribarskih mreža, šila, svrdla i dlijeta, strugala, noževi, klinovi, zakovice, čavli). U katalogu (str. 267-316) sveukupno je obrađeno 355 metalnih predmeta, prikazanih u crtežima na 22 table.

Tomislav Šeparović autor je sedmog poglavlja u kojemu su predočeni numizmatički nalazi (str. 359-380).⁵ Tijekom arheoloških istraživanja sveukupno je pronađen 41 primjerak antičkog novca, no njima se mogu pridodati dva novovjekovna nalaza: venecijanski soldino ili tornesi kovan za Kandiju (kat. br. 42) te brončani žeton iz grada Nürnberga (kat. br. 43). Među pronađenim se primjercima posebno ističe nalaz novca grada Dirahija (kat. br. 1) te dva republikanska denara (kat. br. 2-3), dok su u četiri slučaja zabilježeni i primjerci prepolovljenog novca (kat. br. 4, 8, 40, 41). Među monetama Rimskoga Carstva dominiraju primjerci kovani u periodu julijsko-kladijske dinastije, posebice iz perioda Augustova (kat. br. 5-14) te Klaudijeva principata (kat. br. 21-31), no posvjedočeni su i primjerci iz Tiberijeva (kat. br. 15-16), Kaligulina (kat. br. 19-20) te Neronova doba (kat. br. 32-33). Pronađen je i jedan Vespazijanov as (kat. br. 34), a zabilježene su i kovanice iz perioda 3. (kat. br. 35-36) te 4. stoljeća (kat. br. 37). Svi primjerci prikazani su u kvalitetnim fotografijama na 10 tabli.

Posljednje poglavlje u monografiji *Tilurium IV.* djelo je Gorana Skelca, a u njemu su prikazani rezultati geofizičkih istraživanja provedenih 2009. i 2010. godine (str. 381-393).

Monografijom *Tilurium IV. Arheološka istraživanja 2007. – 2010. godine* Mirjana Sanader i njezini suradnici na pravi su način pokazali kako se detaljno prezen-

⁴ Ista je autorica obradila i nalaze iz istraživanja od 2002. do 2006. godine (S. Ivčević, Metalni nalazi, u: M. Sanader (ur.), *Tilurium III. Istraživanja 2002.-2006. godine*, Zagreb, 2014., str. 147-223). Metalne nalaze od 1997. do 2003. godine obradio je: T. Šeparović, Metalni nalazi, u: M. Sanader (ur.), *Tilurium I. Istraživanja – Forschungen 1997.-2001*, Zagreb 2003., str. 219-256.

⁵ Isti je autor obradio i numizmatičke nalaze iz prethodnih istraživačkih etapa (T. Šeparović, Nalazi novca, u: M. Sanader (ur.), *Tilurium I. Istraživanja – Forschungen 1997.-2001*, Zagreb 2003., str. 189-218; T. Šeparović, Numizmatički nalazi, u: M. Sanader (ur.), *Tilurium III. Istraživanja 2002.-2006. godine*, Zagreb, 2014., str. 293-329).

tiraju rezultati arheoloških istraživanja. U toj su monografiji okupljeni vrhunski stručnjaci koji već dugi niz godina proučavaju različiti arheološki materijal (Z. Šimić-Kanaet: keramika, Z. Buljević: staklo, S. Ivčević: metal, T. Šeparović: novac), a njima su se pridružili i stručnjaci za dokumentaciju (I. Miloglav) te geofizička istraživanja (G. Skelac), dok su glavni istraživači (M. Sanader i D. Tončinić) na iscrpan način prezentirali sam tijek te metodologiju istraživanja. Rezultat tog sveobuhvatnog rada jest iznimno detaljna i bogata monografija koja će svakako poslužiti svim istraživačima antičke arheologije na području Dalmacije.

Nikola Cesarik